

J.M.G. Leune

Ijsbreekplichtigen in Steenbergen eind 1665

Versie juli 2014

Inleiding

Vestingsteden en forten waren vroeger standaard omringd door een gracht, soms meer dan één. De gracht (die ook vest werd genoemd) was een essentieel bestanddeel van de defensie. Het was voor een belegeraar niet eenvoudig om de gracht over te steken en de hoofdwal (de binnenwal van een vesting) aan te vallen. Vestinggrachten waren veelal breed en diep. De hoofdwal had aan de grachtzijde een steile glooiing, veelal beplant met doornstruiken. 's Winters waren de grachten kwetsbaar, want het water kon bevriezen. Het was dan voor een belegeraar betrekkelijk eenvoudig om de hoofdwal te bereiken. Zodra de gracht bevroor diende er ijs gekapt te worden. Dat was een lastig en riskant karwei. Daartoe werden doorgaans ook burgers verplicht.¹

Dit was ook in de vestingstad Steenbergen het geval. Eind 1665 viel te verwachten dat de gracht rondom te stad zou bevriezen.² De magistraat van de stad (de drossaard, burgemeesters en schepenen) vaardigde op 26 december 1665 een resolutie uit waarbij met hun naam (en soms hun huis) vermelde inwoners van de stad verplicht werden om op afroep beschikbaar te zijn voor het hakken (breken) van ijs.³ Voor ieder huis in de stad werd een ijsbreekplichtige aangewezen. Opgeroepen werden de hoofdbewoners van de huizen, meestal de eigenaar, soms de huurder. Zij konden zich laten vervangen. De vervangers dienden manspersonen te zijn die bij de betreffende wijkmeester (zie verderop) voldoende bekend waren. Aannemelijk is dat de welgestelde inwoners de klus lieten uitvoeren evenals bejaarden, invaliden en vrouwen. Vermoedelijk werden sommige hoofdbewoners van de verplichting vrijgesteld. Zo ontbreken de predikant Stephanus Vay, de schepen Gillis Schets en de schoolmeester Pieter van den Berge op de lijst met de namen van ijsbreekplichtigen.⁴ Hoewel deze lijst dus waarschijnlijk geen compleet overzicht biedt van de hoofdbewoners van de huizen in de stad is het waarschijnlijk dat, afgaande op het aantal vertegenwoordigde huizen, verreweg de meesten wel zijn vermeld, waardoor het betreffende kohier belangrijke gegevens bevat betreffende de bewoning van de stad door burgers eind 1665.

Ongetwijfeld werden voor het ijshakken ook militairen ingezet. Zij ressorteerden onder het gezag van de commandeur van de stad, niet onder dat van de stedelijke magistraat, waardoor hun namen ontbreken op de door de magistraat samengestelde lijst van ijsbreekplichtigen.

Dag en uur van het ijsbreken werden bepaald door de stedelijke magistraat. De in aanmerking komende burgers werden opgeroepen door het luiden van de klok, waarschijnlijk de klok van het stadhuis. Wie verzuimde om aan het ijshakken mee te werken kreeg per keer een boete van 20 stuivers. Indien deze boete niet werd betaald konden bezittingen van de nalatige publiekelijk worden verkocht, te beginnen met diens mobiele goederen en huisraad. Daartegen kon geen bezwaar worden aangetekend.

De stad werd ingedeeld in zes wijken.⁵ Voor iedere wijk werden twee kwartiermeesters aangewezen.⁶ Door loting werd bepaald wie van hen dienst had. Het ijs dat moest worden gebroken was gemeten en afgetekend. De ijshakkers moesten zich bij de dienstdoende kwartiermeester melden, voorzien van bijlen en ander gereedschap om het ijs te breken. De kwartiermeester stelde ijshaken beschikbaar die eigendom waren van de stad. Na het ijshakken diende deze haken weer bij hem te worden ingeleverd. Wie dit verzuimde kreeg een boete van 30 stuivers. De kwartiermeesters dienden na de vorst de ijshaken op het stadhuis terug te brengen. Bij nalatigheid kregen zij een boete van zes gulden.

De namen en de ordening van de ijsbreekplichtigen worden hier weergegeven zoals ze in de desbetreffende resolutie van de magistraat zijn vermeld, incidenteel voorzien van annotaties, doorgaans middels eindnoten, soms middels vierkante haken in de lijst.

Ijsbreekplichtigen

* = kwartiermeester

Eerste wijk

1. Berent Staes voor zijn huis
2. Joannes Heijmans voor het huis waarin de luitenant Russel woont ⁷
3. Willem Haen
4. Joan de Cramer
5. Willem Gijsen
6. Cornelis Wolff *
7. Mathijs Loquermans ⁸
8. Het huis van kapitein Savornij, gebruikt door Jan Meijer ⁹
9. Geert Crijnen in het huis van Bastiaen Francquen
10. Zijn huis [van Geert Crijnen] daarnaast
11. Adriaen Dismans
12. De erfgenamen van Pieter Willemsen
13. Sergeant Morreau voor zijn huis ¹⁰
14. Willem Snol in het huis van Cornelis Meertensen
15. Joan Stappers in het huis van [verm. Govaert] Colen
16. Govaert Colen
17. Adriaen Crijnen
18. Joan Dircxsen Waltijn * ¹¹

Tweede wijk

19. Joan van Wimeren ¹²
20. Ruth Wessels ¹³
21. Mevrouw De Ram ¹⁴
22. Joannes Heijmans
23. De weduwe van Philips Glaudi ¹⁵
24. Joan Govaertsen Beddeleem ¹⁶ *
25. De heer kapitein Savornij voor zijn huis
26. Joan Meijvis
27. Adriaen de Swart
28. Ocker Cornelissen Smith *
29. Bastiaen Francquen
30. Robert Dircxsen voor het huis van de advocaat Noiroth ¹⁷
31. Henrick Blockhuijsen voor het huis van Gillis Jansen
32. Nicolaes van der Heijden
33. Pieter Teunissen van de Swaluwe
34. Johannes van den Broeck
35. Mattijs de Smith
36. Anneken van Alverenbeeck
37. Henrick van Roijen voor het huis van Leuntien Boudewijns ¹⁸
38. Cornelis Bartelsen
39. Corstiaen Sachtleven

Derde wijk

40. Samsom de Lion voor het huis van de kinderen van Husman ¹⁹

41. Jacob Vetten *
42. De weduwe van Gommer Jacobsen ²⁰
43. Adriaen Pietersen Vlaminck
44. Het huis van de erfgenamen van wijlen Joan Pietersen Cramer
45. Het huis van Maeijken Fieren waarin De Ketelaer woont ²¹
46. Ditmar Jansen voor zijn huis
47. Joan Willemsen Metselaer *
48. Sacharias Gilliam voor het "hooch hujs" ²²
49. De heer burgemeester Schagen ²³
50. Govaert Colen voor zijn huis waarin Henrick de Wever woont
51. Pieter Jacobsen in het huis van burgemeester Damen ²⁴
52. Herman Leenaertsen voor het huis van Willemken Pieters
53. Bavon Stevens voor het huis "De Menisse Bruijloft" ²⁵
54. De heer burgemeester Schagen voor het huis van de provoost ²⁶
55. Joan Beeckman voor het huis van secretaris Reijns ²⁷
56. Laureijs Brugman voor het huis van secretaris Reijns
57. Jacob Velanus
58. Henrick Lambrechtsen en Isaack van Muers
59. Leuntien Boudewijns
60. Charel de Wever voor [het huis] "Den Toelast", aancomende [eigendom van] Gillis Jansen ²⁸
61. Jacob de Vos voor de Brouwerij

Vierde wijk ²⁹

62. Gijsbrecht Roelen
63. Cornelis Wijcken
64. Marinis Plas
65. Joan Stevensen de Weert *
66. Pieter Maelderij
67. Cornelis Muijser
68. Adriaen Willemen voor het huis waarin Lenaert Pieters woont
69. Cornelis Vincken
70. Neeltien Dismans voor het huis van Adriaen Dismans
71. Antonij Noijtens voor het huis van Maeijken Fieren
72. Abram Boijtack
73. Meerten van den Dries
74. Pieter den Slootmaker
75. Joan Vincken
76. Aert Ketelaer
77. Huijbrecht Damen
78. Thielman Antonissen *
79. Joan Marjouw voor het huis van Dirck Maertensen
80. Cornelia Blocx
81. Burgemeester Spruijt ³⁰
82. Pieter Steenback ³¹

Vijfde wijk

83. Stoffel Holtsinger
84. De weduwe van Joan Hermans
85. De brouwerij [van] Pieter Faro ³²
86. Nicolaes van de Velde *
87. Mr. Euwout Barrevelt ³³
88. Herman Jansen
89. Joannes Simonides ³⁴
90. De secretaris [Matthias] Reijns ³⁵
91. Bartel van Diepenbeeck
92. Dingeman van Driel
93. Joannes de With voor het huis van Leuntien Boudewijns
94. Joannes Husmans
95. Simon Stoffelsen
96. Herman Lodewijcx *
97. Guillam Wouters
98. Pieter Suae ³⁶
99. Mr. Jacob Gast ³⁷
100. Adriaen Willemen van der Roer
101. Jochem Laureijns
102. Dierick van Diepenbeeck
103. Geert Aertsen Brouwer
104. Pauwels Vinck

Zesde wijk

105. Herman Mulder *
106. Mattijs Sachtleven
107. Joan Arensen van Putten
108. Cornelis Stoffelsen
109. Mr. Joan Numans ³⁸
110. Joan Lenaertsen *
111. Mijnheer de drossaert ³⁹
112. Commer Cornelissen
113. De procureur Joan Vinck ⁴⁰
114. Joannes Steenputh
115. Matteus Jacobsen
116. Antonij Vlamincq voor het huis "De Son" ⁴¹
117. Catlijntien Coenen en Nicolaes van Diepenbeeck voor het huis "De Leeuw" ⁴²
118. Jacob Wijnwaert
119. Willem Stevens Hofman
120. Jacob Gommersen
121. Adriaen Opstal
122. Janneken Jans voor het huis van Cornelis Noijdens
123. Gijsbrecht Cluijt
124. Pieter Fransen
125. Joan Cornelissen Cnaep
126. Adriaen Jansen van Huijbergen

Annotaties

- ¹ J.M.G. Leune, Lillo en Liefkenshoek, deel 1, Brussel, 2006, p. 82 (gedrukte versie).
- ² Vaststaat dat het in 1665 met Kerstmis in de Republiek stevig vroom (J. Buisman, Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, deel 4, Franeker, 2000, p. 603). In Steenbergen zal men beducht zijn geweest voor een belegering van de stad door Münsterse troepen. In november 1665 trokken deze troepen het Markiezaat van Bergen op Zoom binnen en bezetten het kasteel van Wouw (J.M.G. Leune, Fort Sint Martijn op Hoogerwerf, Brussel, 2011, p. 163; gedrukte versie). Zij zagen in 1666 kans om kortstondig Steenbergen te bezetten (A. Delahaye, De vesting Steenbergen, Zevenbergen, 1975, p. 52).
- ³ Markiezenhof Historisch Centrum, oud-archief gemeente Steenbergen, inv. 2040. Voor de periode 1625-1644 zijn lijsten overgeleverd van manschappen en kwartiermeesters die door de magistraat van de stad waren aangewezen om bijten te hakken in de stadsvesten en om ongeregelde troepen te weren (bron: idem, inv. 2052).
- ⁴ Andere notabelen (zelfs de drossaard) komen op de lijst wel voor. Schoolmeester Pieter van den Berge ontbreekt mogelijk vanwege zijn hoge leeftijd (Markiezenhof Historisch Centrum, oud-archief gemeente Steenbergen, inv. 1912). Goed denkbaar is dat hij om die reden niet meer zelfstandig woonde. De lijst bevat geen gegevens over inwonende burgers.
- ⁵ De afbakening van deze wijken kon niet worden getraceerd. Incidenteel zijn op het kohier huisnamen vermeld. Daaruit kan worden afgeleid dat de derde en de vijfde wijk in elk geval delen van de Blauwstraat (destijds de Gasthuisstraat) omvatten en de zesde wijk in elk geval een deel van de Kaaistraat (destijds de Damstraat). Mogelijk omvatte de vijfde wijk ook de Berenstraat. De eerste wijk zal in elk geval de panden aan de Markt hebben omvat. De tweede wijk omvatte in elk geval (een deel van) de Kerkstraat (thans: Grote Kerkstraat). Mogelijk omvatte wijk nr. 4 een deel van de Kaaistraat; zeker is dat Pieter Steenback daar in 1665 het huis "Antwerpen" bezat, hoewel het denkbaar is dat hij daarin niet zelf woonde. Anno 2014 is dit pand genummerd als Kaaistraat 56 (Hans Slokkers, Binnen de wallen; geveltekens, namen van huizen, straten en percelen van historisch Steenbergen, Steenbergen, 2003, p. 78; verder vermeld als Slokkers, 2003). Wijk nr. 4 omvatte vermoedelijk ook een deel van de Blauwstraat; zeker is dat de wijkmeester Thielman Anthonissen (nr. 78) daar woonde en wel in het pand "Het Gareel" (anno 2014 nr. 79; Slokkers, 2003, p. 82). Burgemeester [Willem] Spruijt, vermeld als bewoner van wijk 4 (zie nr. 81), bewoonde het pand op de hoek van de Kaaistraat en de Blauwstraat (zie verderop). In de loop der geschiedenis is de wijkindeling van Steenbergen diverse malen gewijzigd (Slokkers, 2003, p. 15).
- ⁶ De kwartiermeesters werden ook wel wijkmeesters genoemd.
- ⁷ Luitenant Russel is waarschijnlijk identiek met Joost Frederik van Russel.
- ⁸ Zijn achternaam is ook omschreven als Lokermans.
- ⁹ Dit betrof het huis van kapitein Maurice de Savornij (Savornin); zie voor hem op deze website Commandeurs van Steenbergen.
- ¹⁰ Hij is vermoedelijk identiek met Johan Moreau.
- ¹¹ Zijn achternaam is ook omschreven als Waltin.
- ¹² Hij is waarschijnlijk identiek met Jan Adriaensen Verwijmeren.
- ¹³ Hij is een manspersoon.
- ¹⁴ Zij is Odilia van der Rijt van Broechem, weduwe van drossaard Louis de Ram. Zij bezat het later zogenoemde "Napoleonhuis" in de Kerkstraat (Slokkers, 2003, p. 36-37). De locatie is later omschreven als Kerkplein. Het pand is omstreeks 1982 gesloopt.
- ¹⁵ Philips Glaudi is ook omschreven als Philip Glaude. Hij was in Steenbergen wagenmaker en eigenaar-bewoner van het pand "Het Schaliehuis" in de Kerkstraat, anno 2014 Grote Kerkstraat nr. 30 (Slokkers, 2003, p. 38). Zijn nageslacht voerde de achternaam Toret.
- ¹⁶ Zijn achternaam is ook omschreven als Bethlehem (Bedlehem).
- ¹⁷ Noiroth is mogelijk identiek met Daniël Noiro, vermeld door Bosters onder VI-b ad 6 (A.M. Bosters, Genealogie Noiro, Voorburg, 2014, p. 16).
- ¹⁸ Leuntien Boudewijns was weduwe van Joan Joosten van Gelder.
- ¹⁹ Met Husman is waarschijnlijk Francois Husman bedoeld.
- ²⁰ Deze weduwe was Francinken Stoffels.
- ²¹ De Ketelaer is mogelijk identiek met Aert Cornelisse Keetelaer, hoewel deze ook is vermeld onder nr. 76.
- ²² Het genoemde pand lag in de Blauwstraat met de achterzijde naar de IJzeren Put. Het werd ook "Loevestein" genoemd (Slokkers, 2003, p. 45-46).
- ²³ Dit betrof Pieter Schagen.

-
- ²⁴ Dit betrof Huijbrecht Damen, die dit huis kennelijk had verhuurd.
- ²⁵ Hij is ook bekend als Baven Stevensen de Meijer; hij was onder meer koster van de gereformeerde kerk van Steenbergen. Het pand “De Meniste Bruiloft” ligt in de Blauwstraat, anno 2014 genummerd als 16 (Slokkers, 2003, p. 56).
- ²⁶ Het huis van de provoost lag destijds op de hoek van de Blauwstraat en de Rozemarijnstraat. De provoost ressorteerde niet onder het gezag van de stedelijke magistraat maar onder dat van de Raad van State. Zijn naam ontbreekt dan ook op de lijst. De provoostfunctie werd destijds vervuld door Pieter Willemsen van Buren (zie op deze website [Geweldige-provoosten-in-steenbergen](#)).
- ²⁷ Het huis was eigendom van secretaris en notaris Matthias Reijns.
- ²⁸ Het huis “Den Toelast” ligt in de Blauwstraat, anno 2014 nr. 37.
- ²⁹ Op het kohier is de vierde wijk per abuis omschreven als de vijfde wijk.
- ³⁰ Dit betrof Willem Spruijt. Vermoedelijk is hij vermeld als bewoner van het pand (een bakkerij) op de hoek van de Kaaistraat en de Blauwstraat (Slokkers, 2003, p. 78).
- ³¹ Zie noot 4.
- ³² De genoemde brouwerij lag in de Kaaistraat (Damstraat) (Slokkers, 2003, p. 76). De genoemde eigenaar, Pieter Dircxsen Faro, was reeds overleden toen de lijst werd samengesteld. Zijn brouwerij lag aan de achterzijde van een herberg aan de zuidzijde van de Damstraat met een erf dat doorliep tot de Berenstraat. Mogelijk ressorteerde de brouwerij om die reden onder wijk nr. 5.
- ³³ Dit betrof de chirurgijn Eewout Barrevelt (Berrevelt).
- ³⁴ Mogelijk is Thomas Simonides bedoeld (zie op deze website [Betrokkenen bij inning van convoeien en licenten te Steenbergen](#)).
- ³⁵ Diens woonhuis lag destijds op de zuidhoek van de Blauwstraat (toen Gasthuisstraat genoemd) en de Kleine Kerkstraat (toen Vleeshouwerstraat genoemd) (J.M.G. Leune, *De landgoederen Ekelenberg en Padmos te Steenbergen*, Heerhugowaard, 2012, p. 59, noot 310).
- ³⁶ Zijn achternaam is ook omschreven als Suer en als Sulé.
- ³⁷ Vermoedelijk was hij chirurgijn.
- ³⁸ Hij was in Steenbergen chirurgijn en werd om die reden als “meester” betiteld.
- ³⁹ Drossaard van Steenbergen, benoemd door de prins van Oranje als heer van Steenbergen, was toen Diederik van Hogendorp.
- ⁴⁰ Hij was tevens notaris in Steenbergen.
- ⁴¹ Het pand “De Son” (“De Zon”) lag in de Kaaistraat (destijds: de Damstraat), anno 2014 nr. 65 (Slokkers, 2003, p. 107). In de Kerkstraat (anno 2014 de Grote Kerkstraat nr. 15 gedeeld) lag eerder een pand met die naam (Slokkers, 2003, p. 27).
- ⁴² Het pand “De Leeuw” lag in de Kaaistraat (destijds: de Damstraat), anno 2014 nr. 65, 67 of 69 (Slokkers, 2003, p. 107).